

Неосмомартенски текст

За мълчанието,
за естеството
на едно
"свещено призвание"
и за други
немаловажни неща

Добре познатият британски историк Питър Бърк между много други тестове е автор и на едно кратко есе (мое пристрастие), озаглавено "Бележки за една социална история на мълчанието" ("*Notes for a social history of silence*"). В него той проблематизира смислите на мълчанието през различни исторически епохи и сред различни социални слоеве: отбелязва наличието на правила, предписващи мълчание на определени социални групи (жени, деца, монаси и пр.); говори за темите-табу в социалната комуникация; споменава наръчниците за добро поведение, съветващи да се мълчи, "когато е опасно да се говори", и лансиращи идеята за мълчанието като форма за разрешаване на конфликти, като стратегия на отлагане и т.н. Т.е. това е част от онзи процес, който Норберт Елиас¹ нарича "процес на цивилизоване", но е може би по-добре да го назовем (заедно с Мишел Фуко) дисциплиниране – това дисциплиниране, което не ни оставя много възможност за свобода, но което, когато сме привикнали с него, ни предпазва от нараняване и остракиране.

В тази традиция на цивилизоване/дисциплиниране романтичният тип семейство и майчинство е сравнително нов феномен и се свързва с началото на модерната епоха в европейската история. Както показват редица изследвания по социална история, едва от XV век насам средновековният модел на семейната институция започва да променя своя облик и да придобива все повече от чертите на съвременния си сантиментален образ². Връх на "цивилизоването" на семейните отношения е одомашняването, затварянето, изолирането на жените, постепенното им превръщане в ангели-пазителки на дома, чиято главна и истинска мисия е осигуряване на благоденствието на мъжете и децата. И докато в традиционното общество семейството е повече социална и морална, отколкото сантиментална реалност, през XVII век вече емоционалният климат е бил изцяло различен от този на предишните столетия и много по-близък до днешния. Някои историци³ определят тази промяна като "революция" в семейните чувства. Модерното понятие за семейство, според тяхното мнение, е свързано с появата на пазарния капитализъм и свързаните с него "вълни" на романтичната любов, майчината любов и възхвалата на семейния живот. Така съвременният образ на семейството като център на сантименти и безконфликтно съжителство се поражда в течение на последните столетия. Заедно с него се променят и редица други аспекти на семейния живот, свързани с изолиране, отделяне от останалия свят и концентриране върху вътрешно-семейни проблеми и отношения, в които като най-близки и най-сърдечни се определят тези между майката и детето. И тъй като връзките между членовете на семейството се дефинират все повече емоционално, става необходимо те да бъдат опазени от външния свят чрез затваряне и отграничаване от него. Семейството все по-често започва да се описва като сигурно, защитено място, "оазис", "кула от слонова кост", "укрепен замък", а връзката между майката и

детето в него си извоюва безпрецедентно емоционално първенство. За жените обаче тази приватност на дома означава не само засилване на безсилието, но и отчайваща самота. Всичко това става в условията на напредваща модернизация на западноевропейските общества и възможност за по-голямо съсредоточаване на вниманието и времето на майките върху благополучието на децата. Така че това, което изглежда днес "спонтанна" и "естествена" привързаност на майките към техните деца, привързаност, която днес наричаме "майчина любов", започва да разцъфтява, след като променящата се икономика освобождава жените от необходимостта да инвестират по-голямата част от времето си в дейности по изхранване на семейството и поддържане на домакинството.

С други думи⁴, импулсът да обичат и се грижат за децата не е съществувал за жените в Западна Европа, преди да им бъде подсказан някъде около XVIII век, а майчинството като институция е повече исторически и социален конструкт, отколкото биологическа предопределеност. Това означава, че то, майчинството, далеч не е "единствената", "най-важната", "божествената", "предопределената", "свещената", "естествената" функция на "жената", както бащинството не притежава такава съдбовност за "мъжа". Майчинството не е непрекъснатата, ежеминутна идентичност. Жените, както и мъжете, не живеят всекидневно, 24 часа в денонощието, "потопени" в своята сексуалност. Всички опити да се представят нещата по друг начин, да се мистифицира женското тяло и сексуалност, да се обвързват те само с прокреацията обслужват една-единствена цел – запазването на патриархата на днешното общество, на майчинството в сегашния му вид като патриархална институция, използването на жените като инструмент, като wombs и лишаването им от правото да бъдат личности, а това значи сами да определят приоритетите в собствения си живот⁵. Друг е въпросът, че жените, много повече от която и да е друга социална група, са съдействали за своето собствено подчинение, интериоризирайки ценностите, които ги държат в това положение до такава степен, че доброволно ги предават на децата си.

Днес, след 45 години комунистическа и още 45 години инерционна "еманципация", жените в България продължават да бъдат третирани изключително в термини на съпруги-помощнички и майки-хранителки, създаващи и съхраняващи човешкия живот, ангели-пазителки на семейното щастие: рози, теменужки, маргаритки и пр. многоуханни цветни китки. (Функцията на цветето⁶ е много отговорна, както изрецитира, но не в най-подходящия контекст, г-н Президентът. А призивът му жените да служат като "помощнички" на съпрузите си е близо до сексизма: той имплицира невъзможността те – като независими личности - да инициират социално значимо автономно действие⁷.) В България дори най-еманципираните днес - политическите жени – легитимират своите публични появи/изяви чрез позициите на своите съпрузи. Както правилно се досещат читателите, реферирам към изключително успешния (в термините на управляващите и активистите) международен женски форум, проведен в София миналата есен, който твърде точно беше отразен в някои феминистични кръгове в САЩ като "Конференция на... съпругите". Еманципацията, освен другите неща, означава и автономия, а тя от своя страна изисква сам да спечелиш собствения си социален статус, не да си роден с него или да си в "брачен съюз" с него. (Тъй че не е толкова абсурдно, както смята г-н Президентът, в края на XX век да се говори за

еманципация на жените, защото далеч не "всички жени са еманципирани".)

Пиша всичко това не за да обсъждам отново дейността и исканията на различните женски, "дамски" и пр. дружества и общества у нас, а за да обърна внимание върху необходимостта от създаване на алтернатива на традиционните, псевдоеманципаторски възгледи за "жената" и нейните "естествени", "божествени", "семействени" призвания. Крайно време е, струва ми се (с нищожното закъснение от само три-четири десетилетия)⁸ да се създаде алтернативно на всекидневното и политическото научно пространство, в което чрез алтернативен, научен дискурс да се третират тези, може би на пръв поглед не толкова важни за мнозина, проблеми. Необходимо е да се създадат програми за преподаване и изследвания (в историческа, философска, лингвистична, психоаналитична и пр. перспективи) върху социалното конструиране на половете (*gender studies*), в които езикът на всекидневието да бъде заменен с езика на науката; език, който може би ще позволи да се разбере, че този омагьосан кръг, в който живеем, не е "естествен" феномен. Езикът, с който оперираме, съвсем не е невинен. (Да не говорим за политически овластения език.) Той притежава мощна символична власт. Власт, която създава образи, нагласи, ценности, модели на поведение и възпроизвежда патриархални властови отношения в различни сфери. Власт, която избира гласовете, които да бъдат чути, и онези, които да бъдат игнорирани, дисциплинирани, отхвърлени, иронизирани, отстракирани...

Трябва ли да приемаме тази дисциплинираща ни тишина?

Кому служи нашето мълчание?

Едно е сигурно - не на дъщерите ни.

Красимира Даскалова

¹ Елиас предлага изключително колоритно описание на правилата, в спазването на които се разпознава цивилизоваността: това са редица аксиоми (излагани в книгите за добро поведение), касаещи начина на говорене, обличане, събличане, спане, хранене, отношение между половете и пр. Основна идея на Елиас е, че начините, по които възприемаме цивилизоваността и културата, са се променяли в течение на вековете. Norbert Elias. *The Civilizing Process: The History of Manners and State Formation and Civilization*. Oxford: Blackwell, 1994.

² Вж. например Phillippe Aries. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York, Random House, 1962q p.369.

³ Edward Shorter: *The Making of the Modern Family*. New York, Basic, 1975.

⁴ Както показват например изследванията на Елизабет Бадинтер. Вж. Elisabeth Badinter. *Mother Love: Myth and Reality*. New York, Macmillan, 1980.

⁵ Искрено се надявам, че опитите на чуждия на нашата култура католицизъм да привнесе консервативни и антидемократични мерки по отношение на абортите

в България няма да намери широк отзив и подкрепа. (Въпреки че рецидивите на тоталитарната традиция и националистическите настроения могат също да се съюзят и въведат силови мерки по отношение репродуктивните права на жените.)

⁶ Както пише Нанси Фрайдей: "Обществото ни играе мръсен трик, наричайки ни нежният пол. Това ласкателство има за цел да ни направи горди от нашата слабост, от нашата неспособност да бъдем независими, нашата императивна необходимост да принадлежим на някого." Nancy Friday. *My Mother/My Self*. London, Harper Collins, 1994, p 69. За символната власт и символното насилие на езика вж. анализите на Пиер Бурдийо. *Pierre Bourdieu. Language & Symbolic Power*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1991.

⁷ Както пише Герда Лърнър, докато съществува сексистка идеология, патриархалните отношения могат лесно да бъдат възпроизведени, дори когато има законови актове, опитващи се да ги премахнат. Еманципаторският опит от нашето социалистическо минало чудесно потвърждава тази й интуиция. Вж. *Gerda Lerner. The Creation of Patriarchy*. New York and Oxford, Oxford University Press, 1986, p.240.

⁸ Като се има предвид обаче икономическото и технологическото ни изоставане, това предложение може даже да се счита за навременно.